

Oponentský posudek na disertaci Mgr. Veroniky Matějkové

KOMPARATIVNÍ PŘÍSTUPY KARLA KREJČÍHO

V JEHO POJETÍ ČESKÉ A POLSKÉ LITERATURY

Vladimír Svatoň

Autorka disertace zvolila za výchozí bod svého pohledu výrok Pavla Winczera, že Karel Krejčí byl „outsiderem“ české literární vědy. Výrok nebyl míněn ve zlém: Karel Krejčí měl vskutku paradoxní osud. Byl nepochybně osobností, která se v českém literárněvědném a kulturním životě výrazně uplatňovala, hojně publikoval a přednášel, byl skvělý stylista i řečník, především však byl noblesní osobností, což bylo v době, která lámala charaktery více než kterákoliv jiná, vzácné a blahodárné. Rozeznal talent (nebo falešné pretenze) mladých badatelů, neváhal se zastat talentů nebo oprávněných požadavků, mlčky pomíjel netalentované, nebyl mstivý. Kouzlu jeho osobnosti nebylo možno odolat.

Přesto byly Krejčího práce neustále kritizovány. Převažují samozřejmě kritiky konformní k oficiálním stanoviskům, jež neměly váhy ani v době svého vzniku. Zároveň však byly Krejčímu adresovány kritické výhrady (spíše v rozhovorech nebo v dopisech) od představitelů pražského strukturalismu, často velmi ostré („fašírka“ v Krejčího myšlení, jak se vyjádřil Jan Mukařovský), jež je nutno brát v potaz. Nesoulad se strukturalisty vyvrcholil rezignací Karla Krejčího na redakci a z velké části i na autorský podíl ve 3. svazku *Dějiny české literatury* (fakticky byl neregulárně vytěsněn, což autorka v obsírné kapitole objektivně pojednává). Situace se komplikuje tím, že pokračovatelé Pražského lingvistického kroužku byli zaštitěni politicky problematickou autoritou Jana Mukařovského, takže požívali jakéhosi oficiálního postavení, jádro jejich nespokojenosti s přístupy Krejčího však určité oprávnění má. Je třeba dodat, že slavisté, kteří se snažili po roce 1989 (tedy již v bezpečí) Krejčího odkaz rehabilitovat, nepřekračovali svým obzorem úroveň někdejších oficiálních kritiků (připomněl bych diletantsky užitý termín „neopozitivismus“ pro Krejčího metodu, viz s. 34, pozn.). Jediné podstatné příspěvky k myslitelskému profilu Karla Krejčího pocházejí z pera Pavla Winczera a Oldřicha Králíka.

Tato situace snad vyplynula z faktu, že Karel Krejčí se pohyboval převážně v kontextu české slavistiky. Autorka disertace praví, že česká slavistika „prodělávala v tomto období [tj. ve dvacátých letech minulého století, kdy Krejčí vstupoval do literární vědy] velký rozvoj“ (s. 34). Pokud jde o rozvoj institucí, pak jistě. Rozvoj oborů do širě však bývá spíše příznakem krize: jako upozornění na krizi oboru je třeba chápat i dva zásadní příspěvky Miloše Weingarta (1922 a 1924). Slavistika jakožto komplexní vědění o „Slovanstvu“ (od archeologie po teorii verše) se dostala do rozporu s epistemologickým vývojem druhé

poloviny 19. století a století 20.: vědy nejsou již definovány vnějším předmětem svého zájmu, nýbrž specifickým hlediskem (jeden a týž kámen může být zkoumán mineralogií, krystalografií, geologií atd.); literární věda se proto začala zajímat, co je vlastně „literární fakt“ (viz R. Jakobson a J. Tyňanov). Slavistika se sice v této situaci vzdala komplexního pojetí Vatroslava Jagiče, avšak jiné přesvědčivé pojetí dodnes nenaznačila. Zkoumání „mezislovanských literárních vztahů“, jež mělo vytvořit novou bázi slavistiky a pěstovalo se zejména v pražském Slovanském ústavu, nemohlo zastřít skutečnost, že tyto vztahy nejsou nijak privilegované: básníky nebo malíře zajímalo spíše to, co se dělo v Paříži, a pokud se zajímali o dění v Moskvě (např. v období avantgard), nebylo to neseno citem slovanské vzájemnosti. Tyto výzkumy mohou přinést zajímavá zjištění, ale pro definici oboru nestačí.

Karel Krejčí měl ke komplexnímu pojetí slavistiky nebo slovanských literatur zdrženlivý vztah. Autorka upozorňuje už na jeho kritický referát o knize Franka Wollmana *Slovesnost Slovanů*, výrazněji však mohla využít Krejčího podnětná konstatování o kulturních tradicích středoevropských Slovanů, jež se liší od tradic východoevropských a balkánských (s. 68-69, pozn.): zde Krejčí dospěl na práh tzv. areálových studií, jež lze pokládat za plodný projekt, přistoupíme-li na skutečnost, že na duchovním životě areálu se podílejí komunity různého jazykového původu. Krejčího iniciativa byla v tomto směru perspektivní.

Svůj výklad rozčlenila autorka logicky podle hlavních oblastí Krejčího zájmu – raná sociologie literatury, polonistické práce, střetnutí s kulturními a vědeckými poměry po roce 1948, syntetické dějiny polské literatury, konfliktní účast na *Dějínách české literatury*, komparatistika, pozdní široce založené studie o hlavních proudech evropských literatur. Vlastní výklad Krejčího pozice je bohužel dosti nezřetelný. Autorka podlehlá dobovému terminologickému úzu a koncipovala své pojetí jako obhajobu Karla Krejčího před nařčením z pozitivismu. Volba tohoto ústředního operátoru nebyla, soudím, šťastná. Obsah pojmu pozitivismus se zde omezil na problém faktografie, úcty k faktům (autorka připouští, že prosté kupení faktů nemůže posloužit jako základ vědeckého poznání). Pozitivismus však byl doktrínou po výtece spekulativní, filosofií dějin, která pokračovala v radikálním díle Condorcetově, do jisté míry tuto koncepci zjednodušovala a prohlubovala; empirismus jí však byl cizí: spojovala ji s ním pouze eliminace metafyzických motivů v lidském konání. S tímto myšlením neměl ani všeobecně rozšířený typ humanitního badání, ani přístup Karla Krejčího nic společného. Na druhé straně nelze tvrdit, že literárněvědné školy, se kterými Krejčí polemizoval, fakta podceňovaly: Jurij Tyňanov několikrát zdůraznil, že chce především poskytnout prostor faktům, jde jen o to, která fakta jsou pro literární historii relevantní. Bylo by proto lépe kvalifikovat Krejčího snahu termínem (používaným v ruské literární vědě) –

kulturně historická studia. Jakkoliv ani tento termín není jednoznačný, přece indikuje pochopení literatury jako součásti kulturního dění v širokém slova smyslu (tedy i dobového vkusu, politického stylu atp.), přičemž není nijak přesně určeno, zda jsou některé kulturní činitele determinující: souvislost s jiným kulturními projevy je nastíněna většinou intuitivně a na různých úrovních. Takový přístup je vhodný pro pedagogickou praxi, umožňuje plynule včlenit do výkladu fakta nejrůznější provenience, mj. i fakta biografická. Odpovídá i běžné čtenářské interpretaci. Lze tak dospět k zajímavým a významným postřehům (jež se v Krejčího pracích hojně vyskytují), tudíž jej není nutno ani možno zavrhnout.

Analytický přístup znamená ovšem soustředění na určitý princip, na specifickou rovinu pozorování. Teorie je jednostranná, a v tom je její zajímavost. Proto není přijatelná Krejčího představa, že formalistický nebo strukturalistický zájem o „formu“ bude doplněn v literární sociologii studiem společenských souvislostí. Formalistům vůbec nešlo o „formu“, ale o status literárního výtvaru (co činí jazyk „poetickým“ a text „literárním“); sociologické aspekty literatury pozorovali v proměnlivé „literárnosti“ textů (Eichenbaum, Jakobson). A naopak: „sociologové“ měli svou představu o literárním tvaru, především o literární postavě, konfliktu a žánru, který nahlíželi jako zašifrovaný výraz výchozí sociální zkušenosti autora.

Karlu Krejčímu ono ne zcela vyhraněné pojetí kulturně historických studií vyhovovalo. Autorka resumuje Krejčího stanovisko k literárnímu dění slovy: „Literární vývoj má své vlastní, imanentní zákony, které je třeba respektovat, nicméně odmítat jeho souvislosti se společenským vývojem by bylo stejně zkreslující jako násilné hledání analogií mezi nimi“ (s. 69). Nebo: „Úvaha o uvolnění vztahu literárních děl k vlastní kultuře však neznamena, že by Krejčí opomíjel samostatnost národních literatur“ (s. 128). Ano, ano... Krejčí formuloval své teze vsutku nejednoznačně, ale autorka se jeho nejednoznačnosti neubráníla. Přestože Krejčího líčení evropských duchovních proudů zejména na přelomu 18. a 19. století je téměř beletristicky názorné, je text disertace málo plastický, podává spíše charakteristiky Krejčího prací nežli jejich rozbor. Krejčího pojetí sentimentalismu by však zasluhovalo analýzu (už proto, že se nabízí srovnání s klasickou prací Felixe Vodičky), to by ovšem autorka musela mít vlastní představu o stratifikaci a periodizaci literárního života.

Své výhrady chápu jako poznámky na okraj dosud živých a ne zcela vyjasněných problémů literární vědy. Práci doporučuji k obhajobě a domnívám se, že zaslouží kladného ocenění.

Prof. PhDr. Vladimír Svatoň

29.04.2012